

Arta dialogului în *Prefețele* Mitropolitului Veniamin Costachi

Sorin GUIA

Mitropolitul Veniamin Costachi, „om de neam ales și monah smerit, mare alcătuitor, tălmăcitor și tipăritor de cărți, întemeietorul celei dintâi școli sistematice pentru pregătirea preoțimeii”¹, își desfășoară activitatea sub două ocupații străine, de câte șase ani fiecare (1806-1812 și 1828-1834), păstrînd nealterată credința strămoșească și militînd pentru unitatea de neam și de limbă românească. Ctitor de școală teologică², al catedralei mitropolitane din Iași și al multor biserici și instituții culturale și de binefacere, arhieru pasionat de traducerea cărților de cult, pe care le și tipărește cu cheltuiala sa³, mitropolitul moldovean redactează și o serie de prefețe cu caracter instructiv-religios.

Veniamin Costachi nu are o operă originală, singurele texte proprii fiind numeroasele prefețe la cărțile traduse sau tipărite prin grija sa. În scrierile sale, descoperă, păstrează și transmite metodic ideea unității de limbă și de neam a românilor de pretutindeni.

În prefața la *Scara Sf. Ioan Sinaitul*, Neamț, 1814, prezintă efortul depus de autori în vederea adaptării traducerii la limba neamului și încercarea de a pune în fața cititorilor o limbă accesibilă românilor din toate regiunile: „Iară acum din limba cea ellinească, întru carea au fost scrisă de însuși făcătorul eii, sau tălmăcit cu limbă noao românească.(...) Pentru aceasta (Gheorghită 1946: 130) (...) neam silit în tot chipul, cât sau putut așa tălmăci mai luminat și mai descoperit, uneltind limba potrivită vremii și neamului românesc, și ziceri de Obște uneltite și cunoscute întru

¹ Din cuvîntarea rostită de Î. P. S. Nicodim Munteanu înaintea Congresului național bisericesc, cu ocazia alegerii sale ca Mitropolit al Moldovei, în ziua de 23 ianuarie 1935; apud I. Gheorghită, *Un veac de la moartea mitropolitului Veniamin Costachi*, Tipografia sfintei Mănăstiri Neamțu, 1946.

² În 1803 înființează Seminarul de la Socola, cu un program didactic destul de cuprinzător.

³ Mitropolitul Veniamin Costachi reface tipografia mitropoliei și desfășoară o susținută activitate de traducere și de tipărire a cărților necesare bisericilor și școlilor.

*amândoao țările*⁴ (Gheorghiiță 1946: 133). Autorul ține cont de faptul că scrierile trebuie adaptate în funcție de auditoriu. Conștient că se adresează unui public larg, Veniamin susține nevoia de accesibilitate a textelor traduse, propunând o traducere limpede, deschisă înțelegerii tuturor, în limba contemporană a românilor din ambele Principate.

În prefața la *Dumnezeieștele Liturghii*, Iași, 1834, autorul se lansează într-o adevărată discuție academică despre limbă: afirmă descendența limbii române din limba latină, susține faptul că „*ne numim Români, pentru că ne tragim din Romanii aciia*” (Gheorghiiță 1946: 185). Discuțiile din prefața - pastorală a cărții amintite mai sus, sînt importante pentru dezvoltarea limbii literare; după ce realizează un scurt istoric al limbii române, arhiepiscopul condamnă abuzul de cuvinte străine din vechile traduceri. Pledînd pentru înlocuirea lor cu echivalentele existente în cronici sau în limba poporului, Veniamin oferă și o listă de cuvinte pe care le-a înlocuit în traduceri sale. De asemenea, are în vedere eliminarea arhaismelor și a fonetismelor regionale, manifestînd preocuparea pentru un stil literar, cu fraze curate și armonioase. Cu toate acestea, nu propune inventarea de cuvinte noi, potrivite după cele latine, ci trimite la cărțile și documentele vechi și la cele păstrate în gura poporului⁵: „*Limba noastră începînd acum asă pre lucra după Analogul întocmirei și îndeplinirei graiului, urmează asă întocmi și ase îndeplini toate ceale din lipsa cuvintelor seau a neînțelegerii rău tălmăcite*” (Gheorghiiță 1946: 188).

Prefețele sau pastoralele lui Veniamin Costachi încep, în general, cu o dedicație sau o invocație verbală, unele incluzînd și formula de adresare către cititori, menită să instituie relația de apropiere, să introducă interlocutorii în discurs: „*Cătră iubiții mei cititori*” (Gheorghiiță 1946: 139, prefața la *Îndeletnicire iubitoare de Dumnezeu*, Iași, 1815); „*iubiților cititori*” (Gheorghiiță 1946: 159). Așezată în fruntea volumului *Teologia lui Platon*, Iași, 1839, prefața, intitulată *Scrisoarea mitropolitului Veniamin către Egumenul Mănăstirii Râșca*, căpătă caracter de epistolă: „*Prea Cuvioasă Arhimandrite și Igumene Sf. Monastiri Râșca D. Isaia ! Iubite al nostru în Hs. Fiiule !*” (Gheorghiiță 1946: 203)⁶.

Chiar și după retragerea din scaunul mitropolitan, Veniamin Costachi își continuă activitatea învățătoarească, prin preceptele morale pe care le oferă atît

⁴ Toate referințele la prefețele lui Veniamin Costachi se dau după lucrarea lui Ilie Gheorghiiță, *Un veac de la moartea mitropolitului Veniamin Costachi*, Tipografia sfintei Mănăstiri Neamțu, 1946, în care sînt publicate ca anexe. Precizăm faptul că am respectat întocmai opțiunea editorului și am păstrat transcrierea și grafia din ediția folosită.

⁵ Multe dintre recomandările lui Veniamin Costachi au intrat în limbă și datorită eforturilor conștiente depuse de mitropolitul moldovean.

⁶ Dedicția este înlocuită cu formula de adresare, realizată într-o manieră directă dînd impresia unui discurs rostit de la amvon în fața auditoriului.

credincioșilor, cât și mitropolitului ce i-a urmat, episcopilor și clericilor din Moldova, în prefața la *Pidalionul*, Neamț, 1844⁷: „*Presfințiților Arhieriei ai Patriei, Cucernicilor Ierurgoși, împodobiți prin lucrarea Sfântului Dh. Cu Vesmântul Preoției Domnului, frați și fii iubiți întru Hs. Iis.*” (Gheorghită 1946: 214).

Unele prefețe debutează în stilul cântărilor de laudă, autorul apelînd la o serie de propoziții exclamative⁸, asemănătoare celor din acatiste, creații panegirice, care aduc în prim plan fapte și comportamente din viața personalităților religioase evocate: „*Penticostariu, o Carte veselitoare ! Și de cât toate cărțile mai poftită. O Carte neprețuită ! Și de cât aurul cel lămurit⁹ mai strălucită. (...) O Carte aurită ! Tu ivindute răsipești toată întristarea sufletelor, și Bisearica lui Dmnezeu să împle de lumină, și de strălucire!(...) O Carte cu multe nume împodobită!(...) O Nume mângâitoriu!(...) O Nume putearnic și biruitoriu ! (...) O neprețuită Carte !*” (Gheorghită 1946: 191-192).

Formula adresativă caracteristică limbajului religios¹⁰ apare în majoritatea prefețelor și pastoraletelor, la începutul discursurilor, urmărind captarea atenției și apropierea auditoriului, și se repetă pe parcursul acestora, cînd se face trecerea la o altă idee. Modul în care prelatul se adresează cititorilor are rolul de a introduce auditoriul într-o atmosferă prielnică propagării ideologiei religioase. Față de prefețele și epilogurile coresiene¹¹, prefețele lui Veniamin Costachi dau impresia unor discursuri rostite de la amvon în fața auditoriului, formulele de adresare contribuind și ele la aceasta: „*iubitorilor de Hs. Cetitori*” (Gheorghită 1946: 105); „*o prea iubite cetitoriule*” (Gheorghită 1946: 107); „*o prea iubiți și prea blagocestivi cetitori*” (Gheorghită 1946: 114)¹²; „*o prea iubite cetitoriu*” (Gheorghită 1946: 116);

⁷ Deși renunțase la funcția de mitropolit și se retrăsese la mănăstirea Slatina, Veniamin avea încă trează conștiința încredințării clerului spre păstorie, motiv pentru care traduce în continuare pentru ridicarea morală a acestuia și oferă sfaturi privitoare la cerințele de moment ale ierarhilor și credincioșilor moldoveni.

⁸ Aceeași strategie de captare a auditoriului este întilnită și la Antim Ivireanul (1997: 124), în *Predoslovie la cuvîntul de învățătură în Dumineca Florilor*, care debutează printr-o rostire exclamativă: „*O, cât de minunate sémnele bucuriei, ce arată astăzi Ierusalimului, la întrarea Domnului Hristos !*”.

⁹ Încă se mai folosea adjectivul *lămurit* cu sensul „verificat, de calitate”.

¹⁰ Adresativele sînt importante în alcătuirea unui discurs religios întrucît semnaleză apropierea față de auditoriu, egalitatea în fața divinității, dar și calitatea de învățător care revine prelatului.

¹¹ Acestea includ elemente legate de realizarea lucrărilor respective, furnizînd informații despre persoanele care au subvenționat lucrările, despre tipografi, despre locul și timpul tipăririi, despre cauzele și scopul tipăririi.

¹² În aceeași prefață la *Viețile sfinților pe luna septembrie*, Neamț, 1807, în finalul discursului, după ce prezintă modalități necreștinești de gîndire și de comportament ale credincioșilor, mitropolitul se adresează auditoriului folosindu-se de elementul negator, îndemnîndu-l la evitarea faptelor prezentate mai sus. Formula de adresare se interpune acestei prezentări antitetice, din dorința de a atenua

„iubiților cetitori” (Gheorghită 1946: 159)¹³; „o iubitorilor de Hs.” (Gheorghită 1946: 195); „fii și frați, iubiți întru Hs. Is.” (Gheorghită 1946: 211); „iubiților mei fii și frați în Hristos !” (Gheorghită 1946: 216)¹⁴.

Veniamin Costachi insistă pe necesitatea traducerii și tipăririi cărților de cult (liturgice, catehetice, morale sau de tîlc) în limba română: „Văzând noi sărăciia despre cuvântul lui Dumnezeu: Și prostimea întru care iaste cufundat neamul acesta Rumânesc, de unde isă pricinuiaste cea mai multă împiedecare cătră cunoștința de Dumnezeu, cătră lucrarea poruncilor lui Dumnezeu (...) neam sirguit spre a înmulți cuvântul lui Dmnezeu în limba rumânească” (Gheorghită 1946: 142). Întreruperea frazei în vederea intercalării unor subordonate este un fenomen specific sintaxei limbii vorbite; fraza amplă are propoziția principală întreruptă de multe subordonate.

În prefața la *Pidalion*, Neamț, 1844, Veniamin, retras din funcția de mitropolit, prezintă sistematic, în fața masei clericale moldovene, cauzele care au motivat traducerea și tipărirea cărților de cult în limba română: „sprijinit de daruri am lucrat în via sa, cu țintire: parte a lumina clerul și al ridica în fața poporului, dorind săse învrednicească a zice cu conștiința neajignită: «Așa să lumineze lumina voastră înaintea oamenilor !»¹⁵ Parte a zidi și a curăți casa Dmnului, pentru ca norul luminos al darului său, să nu apuce dela Altariul tămâierei (...). Parte mam îndeletnicit cu organizația și reforma dicasteriilor Bisericești, spre care scop dorin ca din Sion să iasă leagea și Cuvântul Domnului din Ierusalim, am tradus în sfârșit și Cartea aceasta canonică: Ca să nuse zică lipsiți de ia, ca și despre judecătorii legei evanghelicești: «Povățuitori orbi»” (Gheorghită 1946: 215).

Cu scopul de a întări afirmațiile anterioare, Veniamin Costachi apelează la texte scripturistice¹⁶: „Că după ce sfinții Apostoli ca niște cai, dupre Prorocul Avvacum: «Și ai suit la mare caii tăi, ape multe turburând». Deci după ce ca niște cai au alergat și au străbătut prin lume(...) credința o au propoveduit, și pre neamuri leau luminat...” (Gheorghită 1946: 107-108); „Pre acesta care iaste făcut de prea sfințitul dascal și luminătoriul creștinesc din hrană vârtoasă înlapte pentru pruncia sau ne

blamul: „Nu iubiților, nu ziceți așa, că această zicere iaste a sufletului celui necredincios”(Gheorghită 1946: 115).

¹³ Așezată la începutul prefeței (ținînd loc și de dedicație), formula de adresare se repetă („iubite cetitoriule”), deși textul este destul de scurt.

¹⁴ În prefața la *Buna murire de Evghenie Vulgaris*, Iași, 1845, formula de adresare ține și locul dedicației.

¹⁵ Autorul recurge la un pasaj scripturistic, pentru a justifica acțiunea de luminare a clerului prin traducerea și tipărirea cărților de cult în limba română.

¹⁶ Textele scripturistice, invocate pe parcursul prefețelor sale, reprezintă argumentul de autoritate spirituală (fiind texte revelate), care vine în susținerea propriilor afirmații.

dintirea ascultătorilor, sau ca o hrană mestecată în gura maicii pentru pruncul ei cel sugătoriu, după cum și Pavel zicea¹⁷ că au hrănit pre Corinteani ca pre niște prunci întru Hs: «Eu cu lapte vam hrănit nu cu bucate», dobândindul, și văzindul atâta bogăție de folosul sufletesc cuprinzând întru sineși, și prea potrivit și vremii și mințilorși înțelegerilor oamenilor vremii de acum...» (Gheorghită 1946: 118-119). În aceeași prefață, pornind de la un pasaj din Epistola către Corinteni, autorul conchide asupra respectării cuvintelor rostite de Apostolul Pavel: „Sfântul Apostol Pavel roagă pre Corinteni, zicând: «Și vă rog pre voi fraților, știți casa lui Stefana, că întru slujba sf-nților sau rânduit pre sineși. Ca și voi să vă supuneți unora ca acestora, și să cunoașteți pre unii ca aceștea»¹⁸. Deci dacă pre Corinteni îi îndatorea să cinstească și să se cucernicească de cei ce le slujia lor întru ceale cătră mântuire, (...) apoi cu dreptate sântem și noi datori ane cucernici, și a cinsti, și evlavie a avea...» (Gheorghită 1946: 122). Autorul urmărește să transforme textul sacru într-un model comportamental. Există, în strategia citării textelor scripturistice, intenția autorului de a realiza un transfer al sacrului către realitățile cotidiene, către oamenii simpli.

În prefața la *Triodul*, Neamț, 1833, vorbind despre perioada apostolică, în care era nevoie de minuni pentru întărirea credinței, citează din Evanghelia după Marcu: „Că atuncea, pentru întărirea sfintei Credințe, trebuință era de acest fealiu de faceri de minuni, precum și Evanghelistul arată zicând: «Și cuvântul adevărindul prin seamnele ce să făcea» Marco, Cap. 16. Stih, 20”(Gheorghită 1946: 175). În textul și discursul religios, funcția persuasivă este dependentă de modelul textului biblic.

În prefața la traducerea *Buna murire de Evghenie Vulgaris*, Iași, 1845, autorul dezvoltă un dialog imaginat între auditoriu și divinitate, tehnică de persuasiune intensificată de sprijinul citatelor scripturistice: „și alții în altfel, începând de la cel din fașe, și până la cel ce se tărește pe bățul adâncelor căruntețe, cu o gură ceru viața, strigând precum Iezechie: «Dumnezeule, adu-ți aminte de mine!» Și dacă ar avea de adaos în rugămintea cugetului seu, și următoarele graiuri a le lui Iezechiil: «Că am

¹⁷ Parafrazarea textului biblic este urmată de redarea cu exactitate a acestuia; citatul scripturistic joacă rolul de model, necontestat de către cititori. Sursa este o componentă importantă în strategia argumentativă, întrucât exercită un rol puternic în procesul de persuadare. Când este citată o sursă, în esență, este furnizat un argument bazat pe autoritatea expertului, pe autoritatea religioasă (cum susține biserica, sfântul..., biblia), pe autoritatea masei (este bine știut faptul că..., cum știe fiecare); vezi Lo Cascio, 2002: 121-122.

¹⁸ Nu de fiecare dată când apelează la strategia citării din texte scripturistice, acestea conțin și indicațiile exacte, privind numărul epistolei, capitolul sau versetul. Probabil că autorul are în vedere faptul că ceea ce contează este conținutul mesajului, conștient fiind de faptul că se adresează unui public neinițiat în textul biblic.

umblat înaintea ta într-o adevăr și cu inimă plină, am făcut ce este bine întru ochii tăi», în cât și Domnul vieții să'i poată răspunde: «Am auzit rugăciunea ta și te voi însănătoși, ca să te sui în casa lui Dumnezeu...»; *prelungirea traiului unui astfel de bărbat, de la care atârână mântuirea Statului, ar fi o necesitate*” (Gheorghiu 1946: 217-218).

Vorbind despre Taina Sfântului Maslu, în *Carte pastorală dată în eparhia Romanului*, 1796, autorul parafrazează un citat din Epistola Sobornicească a Sfântului Apostol Iacov (cap. 5, versetul 15), fără a indica cui îi aparțin cuvintele, cu atât mai puțin capitolul și versetul¹⁹: „*Ci de va fi bolnav cineva dintre poporâni, să cheme preoții săsă roage pentru dânsul, După învățătura Apostolului ce zice: Că rugăciunea credinții, va mântui pre cel bolnav*” (Gheorghiu 1946: 226). Adresându-se preoților din eparhia Romanului, preocuparea voluntară pentru efecte persuasive lipsește în această pastorală. Oratorul religios nu vine cu idei noi, ci le aplică și le resușine în funcție de contextul situațional, de cerințele de moment ale auditoriului.

Față de prefețele lui Coresi, scrierile lui Veniamin Costachi sînt frecvent redactate într-o organizare dialogică, autorul instituind, pentru cu cititor, o polemică cu „adversarul”. Orice problemă se reduce la o judecată interogativă, o judecată incompletă bazată pe o relație între doi termeni, din care lipsește unul, urmînd ca lacuna să fie completată de răspuns (Grecu 1982: 75). Scopul ilocuționar al întrebării este de a semnala existența unei lacune cognitive a emițătorului și dorința acestuia de a obține de la receptor o informație necesară completării unui gol informațional. De cele mai multe ori însă, întrebările nu sînt puse pentru a primi un răspuns, ci pentru a schimba o anumită poziție sau pentru a obține asentimentul, confirmarea sau adeziunea din partea interlocutorului²⁰. Chemarea la adeziune lansată interlocutorului poate fi explicit exprimată prin întrebările apel de adeziune care reprezintă, din punct de vedere lingvistic, modul manifest de a chema interlocutorul să valideze spusele locutorului²¹.

În prefața la *Învățăturile Hristianesti folositoare de suflet*, Iași, 1823, autorul folosește un text biblic, într-o formă interogativă, pentru a răspunde unei eventuale

¹⁹ Fiind vorba despre o pastorală adresată exclusiv preoților (autorul adresîndu-se unui public deja convins și inițiat în textul biblic), iar textul din Iacov fiind rostit la Taina Sfântului Maslu, episcopul moldovean nu a considerat ca necesară indicarea sursei pentru pasajul scripturistic parafrazat.

²⁰ Ca urmare a relațiilor pe care le contractează cu celelalte secvențe discursive, întrebarea se înscrie în mecanismul argumentației, îndeplinind diferite funcții argumentative; vezi Șerbănescu, 2002: 153-164.

²¹ Un apel de adeziune vizează recunoașterea de către interlocutor a adevărului conținutului propozițional al întrebării dar și a justeții actului de enunțare însuși, „să recunoască temeiul atitudinii sale sau deciziei sale”; cf. Cristea / Cuniță, 1986: 156.

îndoieli a auditoriului, cu privire la cele relatate: „*La îndoită alcătuirea omului dea din trup și suflet, nimenea vreodată, întreagă minte având, să poate îndoii că partea cea mai de căpetenie și mai de cinste iaste sufletul. Pentru carele noi atât de puțin grijim, cât dimpotrivă ceale mai mari și groaznice evanghelicești hotărâri pentru el ne poruncesc zicându-ne: Că ce va dobândi omul de va câștiga lumea toată, și-și va piarde sufletul său? Sau ce va dobândi omul schimb pentru sufletul său? Marc. cap. 8 stih, 36-37*” (Gheorghită 1946: 159). Textul biblic cu nuanță interogativă retorică, cu formulă adresată, are scopul de a invita auditoriul la meditație, aceasta venind chiar din cuvintele evanghelistului Marcu. Autorul încearcă să obțină, din partea interlocutorului, confirmarea ideii enunțate anterior, folosindu-se de dimensiunea sacrului.

În prefața la traducerea *Buna murire de Evghenie Vulgaris*, Iași, 1845, se apelează la o serie de interogative retorice, prin intermediul cărora locutorul speră să obțină adeziunea interlocutorului la spusele sale, ca acesta să aprobe mișcarea sa argumentativă. După ce face un comentariu apreciativ la adresa unui personaj din istoria biblică, Veniamin Costachi conchide prin intermediul unor întrebări retorice, scopul fiind de a susține veridicitatea afirmației sale sugerate prin *p?*: „*Câți oare ca Iezechie apropiinduse de apusul vieții, varsă lacrimi ca să scape de curmătorul de cruzime ascuțit al morții?*”; „*Deci pentru ce oare vieța și lumea sânt atât de dorite muritorilor? Pentru ce unul, stând ferecat în întunericul temniței, se roagă cu lacrimi, cătră osinditoriul seu?*” (Gheorghită 1946: 217). Întrebările retorice stabilesc un tip special de relație cu răspunsul vizat, întrucât fiecare constituie pentru ea însăși un răspuns. Răspunsul care se cere, totuși, este recunoașterea de către receptor a punctului de vedere formulat de emițătorul întrebării retorice. Deși întrebările nu sînt aserțiuni (nu ar trebui să aducă informații în fața auditoriului), interogațiile retorice fac acest lucru prin intermediul supozițiilor, care sînt „*anumite aserțiuni, de adevărul cărora depinde validitatea întrebării*” (cf. Sălăvăstru, 1996b: 182). Prin relația specială întrebare - răspuns în care se află, întrebările retorice maschează intenția emițătorului de a impune un răspuns și de a miza, aparent, pe un răspuns dat de receptor. De asemenea, interogația retorică dezvoltă o strategie de adeziune interesantă: locutorul este enunțiator și, de asemenea, destinatar²². Locutorul poate prezenta în *p?* interlocutorul care se întrebă într-un moment anterior dacă *p* sau $\sim p$ este adevărat. Interogativa retorică orientează spre un răspuns coorientat argumentativ cu enunțurile anterioare, locutorul marcîndu-și astfel adeziunea la concluzia spre care conduce intervenția interlocutorului.

²² Vezi M. Tușescu, 1986: 102.

De asemenea, autorul se angajează în discuții polemice imaginate pentru sau cu cititorii săi. Întrebarea nu este utilizată în textele prefețelor numai cu nuanță retorică. Întîlnim frecvent întrebări care au rolul de a antrena auditoriul în problemele avansate de oratorul religios. De multe ori, autorul apelează la întrebări care nu doresc să afirme o anumită poziție, nu sînt puse doar pentru a trezi conștiința auditoriului sau pentru a obține adeziunea acestuia, ci sînt parte componentă dintr-o tendință generală de explicitare, de parcurgere cu atenție a etapelor care conduc la persuadarea auditoriului. Apelînd la aceste dialoguri, ridicînd problemele care ar putea trezi controverse, mitropolitul moldovean își educă auditoriul la un mod de gîndire mai dinamic. Sistemul întrebare-răspuns, cu ordonarea cursivă a argumentației, are rolul de a oferi dinamism, cutezanță în abordarea cu succes a unei cuvîntări religioase. Să oferim cîteva exemple de acest gen.

În prefața la *Viețile Sfinților pe luna septembrie*, Neamț, 1807, vorbind despre necesitatea „hrînirii” sufletului cu lecturi duhovnicești, autorul se angajează într-o discuție polemică imaginată cu un receptor virtual, anticipînd unele obiecții ale acestuia la ideile enunțate, folosind tehnica luării înainte a adversarului, și răspunzînd sistematic²³: „*Dară poate va zice cineva aicea înprotivindu-să: Eu văz că numai cetesc nici un cuvânt al lui Dumnezeu, și trăesc, văz că numai moriu, deci neadevărate sânt acelea care le zici, și mincinoase. Cătră carele răspundem: O omule aceaia ce viezi iaste viață trupească și trupul nu foloseaște nimic: Căci când tu nu poștești nici îți iaste drag să citești cuvintele ceale învățătoare de fapte bune, sufletul tău iaste mort de cătră fapta bună aceasta. Când sufletul tău nu să smereaște, nu să umileaște, nu să căiaște de păcatele ceale făcute de tine, (...) când nu iubești pre aproapele ca pe sineți, (...) atuncea sufletul tău iaste mort cu totul despre faptele bune acelea, care prin citirea Dumnezeștilor scripturi să lucrează*” (Gheorghiu 1946: 114). Întrebările imaginate primesc răspunsuri clare, sistematice, urmate de concluzii și sfaturi adresate cititorilor. Ne aflăm în etapa numită *anersire*, în care oratorul are în vedere răsturnarea și distrugerea sistematică a argumentelor „adversarului” și impunerea tezelor proprii. Încercarea de a demonstra corectitudinea afirmațiilor sale, are un caracter obiectiv și ține de latura demonstrației. De cealaltă parte, se observă și utilizarea laturii argumentației, care ține de eficiența interacțiunii discursive și are un caracter subiectiv. Se urmărește ca

²³ Oratorul trebuie să anticipeze atmosfera în care intră, să prevadă starea de spirit a auditoriului în raport cu tema propusă, să evite anticiparea greșită a atmosferei în care se încadrează. Mai mult, atmosfera trebuie creată și în funcție de ceea ce așteaptă auditoriul de la respectiva intervenție.

auditoriul să-și dea adeziunea la teza care i se propune spre accepție și să acționeze în sensul dorit de orator²⁴.

Adresată preoților din eparhia Moldovei și prefața la *Liturghiile Sfinților: Ioan Hrisostom, Vasile cel Mare și Grigore Dialogul* (Iași, 1818) uzează în scop pedagogic de astfel de dialoguri virtuale. Întrebarea urmată de răspuns dă impresia unui fragment de text decupat dintr-o cateheză: „Și fiind că îndestul sau arătat acolo pricina pentru ce sau zis, Cu înțelepciune, drepti, socotim a fi de prisos a arăta și noi aicea tot aceeaș pricină: ci vom zice mai înscurt, cătră cei ce ne vor întreba, pentru ce, Cu înțelepciune, drepti, și nu, Înțelepciune dreaptă; le vom răspunde și noi cu întrebare²⁵, pentru ce înțelepciune dreaptă; au doară mai iaste și altă înțelepciune carea aceeaia să fie strâmbă; dar poate vor zice vreunii cu cuvânt că iaste, zicând așa: Înțelepciune alui Dumnezeu iaste dreaptă și adevărată, iar a oamenilor înțelepciune, iaste strâmbă și ne adevărată, dupre cuvântul Apostolului ce zice: că nebunie sau socotit înaintea lui Dumnezeu înțelepciunea lumii aceștia: căroră le răspundem iarăș cu întrebare: cred ei că sfinții și purtătorii de Dumnezeu părinți, dela Duhul sfânt fiind înțelepțiți și luminați au alcătuit această sfințită slujbă, iar nu dela oameni; și vor răspunde că fără de îndoială așa iaste” (Gheorghită 1946: 154-155). Răspunsurile la posibilele întrebări ale preoților joacă rol de prezentare și de impunere a altei interpretări. Reacția diferită la întrebarea interlocutorului, modalitatea de a răspunde printr-o altă întrebare, nu se situează în afara dialogului, ci doar refuză bazele pe care acesta se desfășoară²⁶.

În prefața la *Istoria Scripturii Vechiului Testament*, Iași, 1824, dialogul propus receptorului se constituie într-o strategie de realizare a funcției argumentative, exprimând un fel de critică, de reproș la adresa interlocutorului; se pornește de la ideea că lectura Scripturii nu reprezintă o preocupare a păstoriiților săi: „Pentru că cine în zioa de astăzi să îndeletnicește în cetirea sftnelor Scripturi ca să poată cunoaște ce iaste Dmnezeu, ce iaste lumea, și ce iaste omul? Care părinte să sârguiește a înființa în inima fiilor săi cunoștința de Dmnezeu, învățăturile dogmelor credinții și poruncile legii? cu adevărat foarte puțini sînt unii ca aceștia, și adevărul

²⁴ Veniamin recurge la o serie de tehnici discursive menite să provoace adeziunea interlocutorului la o teză problematică, renunțând la scopul de seducere a auditoriului.

²⁵ Răspunsul la întrebarea pusă interlocutorilor se realizează prin intermediul unei alte interogative, care invită auditoriul la meditație. Acest tip de răspuns într-o formă interogativă, invită cititorul la continuarea dialogului, deși nu se așteaptă un răspuns propriu-zis, ci doar adeziunea la tezele prezentate de către locutor.

²⁶ Mai mult, în interiorul răspunsului, apar elemente de dialog, care ramifică structura discursului luat în discuție. Răspunsul mitropolitului cuprinde, la rîndul său, altă întrebare, care introduce, într-o manieră didactică, răspunsuri explicative; este vorba de un pseudodialog retoric, folosit în scop instructiv-educativ.

grăind: mai tot tineretul veacului acestuia, lipsit de toată știința hristianiceștilor învățători, sau abătut la netrebnice zăbăvi, la basnile romanților și a fealiuri de zădărnicii...”²⁷ (Gheorghiu 1946: 168).

Și în prefața la traducerea *Buna murire de Evghenie Vulgaris* (Iași, 1845), autorul recurge la aceeași tehnică, anticipând eventualele răspunsuri ale cititorilor: „Oare cu ce scop, iubiților mei cetitori, au compus autorul cartea aceasta? Și din ce motiv m'am îndemnatu eu, din atâtea cărți, ami alege să traduc pe aceasta? Poate mi s'ar zice: că temândumă de împlinirea datoriei comune, să mă mângâi, cetindo; înse, aceasta o putem face în original. Au voind să fac pre simpatrioți, împreună cu mine, să nu ne temem de moarte? (...) Nu pentru a vă putea scuti de moarte, nu pentru a îndelunga vieața mea sau a voastră care este trecătoare ca un vis și ca o umbră și scurtă ca o clipeală (...). Nu cu asemenea scop am tradus'o, dară cu acela, cu care a compuso și fericitul ei autor, adecă: a se învăța fiii și frații împreună cu mine: «nu cât, dară cum să viețuim!»” (Gheorghiu 1946: 220-221); „Nu înfruntându-vă scriu vouă aceste, nici ca cel ce judecă pre fratele său ca și când maș socoti rămas singur în Israil, căci îndată misar zice: Lăsatu-mi-am încă șaptezeci mii, cari nu au plecat genunchele înaintea lui Vaal (...). Iubindu-vă dară, spre folosul vostru și al meu, întru a ne apropia de Dumnezeu, scriu voă aceste...” (Gheorghiu 1946: 223-224). Întrebările de față au forță persuasivă. În context, ele atrag atenția asupra negațiilor din răspuns, provoacă îndoială asupra tezelor greșite enunțate de către emițător.

Mitropolitul Veniamin Costachi are în vedere și dimensiunea expresivă a cuvântului său, folosind diverse figuri de stil. Intenția de a captiva, de a convinge auditoriul, îl determină pe mitropolitul moldovean să manifeste interes pentru alegerea procedeeelor și mijloacelor de persuasiune. Printre acestea se numără repetiția anaforică, comparația, antiteza etc.

Repetiția anaforică, procedeu retoric care constă în reluarea unui cuvânt sau a unei sintagme la începutul unei propoziții, apare frecvent în scrierile lui Veniamin Costachi. Amintim câteva exemple de astfel de repetiții: „Veți vedea iubiților cetitori în tomul acesta din tâi, începutul lumii și al vostru, sfntele și adevăratele dintru el Istoriei (...). Veți videa întomul al doilea sârguința, osârdie și strălucirea sfinților apostoli carii au propoveduit întoată lumea”²⁸ (Gheorghiu 1946: 171). Aceeași figură de stil se regăsește și în prefața la *Penticostar*, Neamț, 1834: „Priimiți dar osârdia mea o iubiților, priimiți această Carte folositoare și trebuitoare Penticostariului cu suflet voios, și din preună cu Prorocul bucurațivă zicând: Veniți

²⁷ Răspunsul pe care Veniamin Costachi îl oferă cititorilor același cu cel pe care îl așteaptă de la aceștia; autorul răspunde la întrebările retorice din dorința de a accentua reproșul la adresa interlocutorilor.

²⁸ Aceste forme verbale de viitor, repetate, accentuează invitația la lectură adresată credincioșilor.

să ne bucurăm de Dmnul. Veniți să ne bucurăm de D-mnul, carele pentru multă iubirea lui de oameni, pentru ca să ne scoată pre noi din robia cea amară a diavolului și să ne mântuiască, pentru noi oamenii sau făcut om, și au pățimit și sau îngropat, și atreia zi au înviiat. Veniți dar să ne bucurăm de Dmnul²⁹, carele ne ține, și ne hrănește și ne dă toate bunătățile, și rabdă toate păcatele și fărădelegile noastre, ci ca un bun și iubitoriu de oameni nu ne pedepsește, ci întotdeauna îndelung rabdă așteptând pocăința noastră³⁰ (Gheorghită 1946: 193). Repetiția anaforică este un mijloc de subliniere, de întărire a unei însușiri sau a unei idei; așa stau lucrurile și în prefața la *Pidalionul*, Neamț, 1844: „*Presfnțișilor Arhierei și Cucernicilor Ierei! Priimișim această umilă jărtvă cu brațele buneii voințe deschise, supt ochiul privighetoriu al Mântuitorului, conoscătoriul inimilor și prețuitorul lucrurilor, dupre adevăr (...). Deci priimiși aciastă Cărmă canonică, și povătuinduvă de legile ei, mergeți spre lumina ce vine dinaintea strălucirii sale, ca se vă luminați mintea cu cunoștințele vecinice*” (Gheorghită 1946: 215-216). Repetiția generează figurile de stil prin crearea unor combinații cu caracter stereotip, prezentînd o structură în care efectul insistenței este amplificat de cel al simetriei.

Comparația, o altă modalitate de a pune în vedere forța verbală a mitropolitului Veniamin Costachi, este folosită, cu scopul de a contribui la accesibilizarea noțiunilor teologice enunțate: „*Mintea iaste întocma ca și stomahul*” (Gheorghită 1946: 172); „*Trebuința unei asemenea cărți, pentru fiește care Preot Ierurgos, adică Săvârșitoriu de cele sfinte, este atit de mare, cum pentru un Oștean Arma*”³¹ (Gheorghită 1946: 190, prefața la *Evhologhiu sau Molitvelnicul*, Iași, 1834); „*Această Carte carea iaste mai trebuitoare Bisericii pentru sfintele slujbe, pre cum lumii lumina Soarelui: De obște să numeaște Octoiih*” (Gheorghită 1946: 197).

Multe dintre tezele susținute par a întâmpina dificultatea unei antiteze, așa cum se poate observa din rîndurile care urmează: „*Pentru aceaia dară iubișilor, să nu fim nerecunoscători, ci din cât vom putea să fim îngrijați pentru mântuirea noastră, să ne pocăim să ne nevoim că scurte sânt zilele ceaste de aici, și veacinice ceale de acolo*” (Gheorghită 1946: 193); „*să ne înălțăm cătră munții cerești a viețuiri suflotești, să fim morți păcatului și vii lui Dumnezeu*” (Gheorghită 1946: 210); „*că traiul cel adevărat nu stă în lunga viețuire, dară în cea virtuoasă, folositoare omenirei, de ar fi*

²⁹ Invitația de a participa la bucuria cunoașterii lui Dumnezeu este repetată, asemenea invitațiilor la bucurie întâlnite în imnurile panegirice adresate divinității sau sfinților, în acatiste.

³⁰ Repetiției anaforice „Veniți să ne bucurăm de Dmnul”, îi corespunde, de fiecare dată, în subordonată, pronumele relativ „carele”, subliniind acțiunea proniatoare a divinității; aceste construcții sintactice au scopul de a reține și a atrage atenția auditoriului.

³¹ În retorică, comparația este deosebită de figura de stil obișnuită; ea mai mult argumentează, dovedește obiectele sau faptele supuse aprobării.

chiar și numaide o zi, care iaste aceia: când murim păcatului și viem lui Dumnezeu...” (Gheorghită 1946: 221).

În general, încheierea discursurilor către cititori și a pastoralilor emise de către mitropolitul Veniamin Costachi are loc în registrul clasic al discursurilor religioase: se face apel la respectarea divinității, la aducerea laudei lui Dumnezeu, la lecturarea cărților de cult traduse. Finalul prefețelor reprezintă, de fapt, o sinteză a celor expuse anterior, cu punctarea elementelor pe care autorul le consideră necesare interlocutorilor. În marea majoritate a prefețelor, partea finală³² cuprinde urările de bine adresate cititorului, binecuvântarea arhierescă și formula de încheiere: „Fiți sănătoși și Blagosloviți. Al pravoslaviei voastre de tot binele fierbinte poftitori. Veniamin Mitropolit atoată Moldavia” (Gheorghită 1946: 105); „Al pravoslaviei voastre, De amândoaă fericirile doritoriu, și cătră Dumnezeu fierbinte rugătoriu. Veniamin Arhiepiscop și Mitropolit Atoată Moldavia” (Gheorghită 1946: 115); „Fiți sănătoși întru Domnul: Amin. Al dragostei voastre fierbinte cătră Dumnezeu Rugătoriu. Smeritul Veniamin Mitropolitul Moldaviei”³³ (Gheorghită 1946: 137).

Alteori, finalul este marcat de o invocatie către divinitate, în numele cititorilor săi³⁴: „Pentru rugăciunile pre Curatei, prea Blagoslovitei Stăpânei noastre, Născătoarei de Dumnezeu, și pururea fecioarei Maria, și ale tuturor sfinților, carii din veac bine iau plăcut lui, Amin. Al dragostei voastre, de amândoaă fericirile doritoriu. Smeritul Veniamin Mitropolit Moldaviei” (Gheorghită 1946: 152); „Binevoiască Darul pre sfntului Dh. a înființa aciașă Sfntă cugetare și folositoare cunoștință în sufletul vostru, și să vă întărească ale aduce aduce toate însăvârșire, după bună plăcerea sa, prin carea voi săvă învredniciți adobândi amândoaă fericirile, iar patriia slavă, și laudă dela neamuri, și dela Dumnezeu daru, și milă, amin. Al pravoslaviei voastre cătră Dumnezeu smerit rugătoriu Veniamin Mitropolit Moldaviei 1824” (Gheorghită 1946: 172-173); „rugând pre dătătoriu adevărteii înțălepciuni, ca să vă lumineze mintea, și să vă îndreptează întru cunoștința adevărului. Fiți sănătoși. S: V: K: M: M:” (Gheorghită 1946: 174).

În unele scrieri, Veniamin își încheie discursul cu un citat scripturistic: „«Bine slugă bună și credincioasă preste puțin ai fost credincios, preste multe te voi pune, întră întru nesfârșită bucuria Domnului tău». Al Preacuvioșiei Tale Părinte. 1839, Ianuar 16. Veniamin Mitropolit al Sucevii și Moldaviei” (Gheorghită 1946: 203); „Fiem acum ertat iubiților a închee cuvântarea aceasta cu graiurile lui Pavel: «De

³² Finalul prefețelor și pastoralilor lui Veniamin sînt precedate, de obicei, de sfaturile către cititori.

³³ Mitropolitul moldovean folosește des, în finalul discursurilor sale, clișeu retoric al modestiei, intitulindu-se „smeritul Veniamin”, uneori utilizînd pentru formula de încheiere doar inițialele „SVMM”.

³⁴ Dacă în tratare amenința cu atributul dreptății divine, în încheiere, după prezentarea sfaturilor oferite cititorilor, se invocă milostivirea și bunătatea lui Hristos, a Fecioarei Maria sau a sfinților.

sânt alți frați ai mei slugi a lui Hristos, sânt și eu mai micul lor...» (Gheorghiu 1946: 224).

În funcție de interlocutori sau de contextul apariției cărții respective, mitropolitul moldovean are în vedere prezentarea cauzelor și a scopului care au condus la apariția acestor traduceri. Autorul susține nevoia de accesibilizare a textelor traduse, propunând o traducere limpede, deschisă înțelegerii tuturor, în limba contemporană a românilor din ambele Principate.

În prefețele sale, se întrevede conștiința răspunderii prelatului de a traduce și de a publica cărțile religioase necesare cultului divin, de a contribui la creșterea culturală și spirituală a preoților și a credincioșilor. Datoria de păstor nu o limitează doar la credincioșii simpli, ci o extinde și la clasa politică, la boieri, la masa clericală, amintindu-ne de *Didahiile* lui Antim Ivireanul. Veniamin recurge la reproșuri (din dorința de a sesiza auditoriul, de a-l apropia, de a imprima acestuia tendința de remodelare sufletească), definește sau clasifică probleme de natură dogmatică sau morală, lansează polemica cu „adversarul” prin dialoguri inventate, impregnate de o suită de întrebări și răspunsuri, invită la reflecție și atenție. Veniamin Costachi nu ezită să apeleze la citate scripturistice, unele chiar cu formulă adresată.

Față de prefețele lui Coresi, remarcăm folosirea fragmentară a dialogului, apelul la tehnica luării înainte a adversarului. Veniamin Costachi are imaginația necesară realizării unui discurs, anticipând stările sufletești ale auditoriului, răspunsurile și argumentele acestuia; de asemenea, anticipează și nevoia de explicitare, pe fapte concrete, a afirmațiilor din așa zisele conversații polemice.

Un alt aspect care individualizează prefețele lui Veniamin Costachi de scrierile înaintașilor, este oralitatea scrierii. Deși scrise, prefețele lui Veniamin Costachi conțin elemente specifice limbii vorbite.

Mitropolitul moldovean scrie în funcție de cerințele de moment ale cititorilor săi, ține cont de nivelul cultural al acestora, răspunde problemelor care frământau societatea vremii, susține ideea unității de limbă și de neam, vorbind despre unitatea românilor din cele două Principate cu jumătate de secol înainte ca aceasta să se înfăptuiască.

(Publicat în „Text și discurs religios”, nr. 1/2009, p. 267-279)

Bibliografie

- Dumitru Călugăr, 1984, *Catehetica*, Editura Institutului biblic și de misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București.
Sebastian Chilea, 1954, *Predica de succes*, în „Mitropolia Olteniei”, VI, nr. 1-3.

- T. Cristea, A. Cuniță, 1986, *Modalités d'énonciation et contrastivité. Les énoncés exclamatifs et interrogatifs en roumain et français*, TUB, București.
- Vasile Florescu, 1973, *Retorica și neoretorica*, Editura Academiei, București.
- I. Gheorghiuță, 1946, *Un veac de la moartea mitropolitului Veniamin Costachi*, Tipografia sfintei Mănăstiri Neamțu.
- C. Grecu, 1982, *Logica interogativă și aplicațiile ei*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, București.
- Costachi Grigoraș, 2000, „...Mergând, învățați toate neamurile!...” Editura Trinitas, Iași.
- Costachi Grigoraș, 2000, „...Propovăduiți Evanghelia la toată făptura!...” Editura Trinitas, Iași.
- Sorin Guia, 2005, *Discursul religios – argumentație și structură*, în „Filologos”, Anul I, nr. 1-2 (1), iunie p. 113-120.
- Sorin Guia, 2007, *Schiță privind dinamica discursului religios românesc*, în „Analele Universității Ștefan cel Mare din Suceava”, Seria Filologie, A. Lingvistică, p. 9-16.
- Vincenzo Lo Cascio, 2002, *Gramatica argumentării. Strategii și structuri*, traducere de Doina Condrea-Derer și Alina-Gabriela Sauciuc, Meteora Press, București.
- Jacques Moeschler, 1985, *Argumentation et Conversation. Eléments pour une analyse pragmatique du discours*, Paris, Hatier.
- Anne Reboul, Jacques Moeschler, 1998, *Pragmatique du discours. De l'interprétation de l'énoncé à l'interprétation du discours*, Armand Colin, Paris.
- Daniela Roventă-Frumușani, 2000, *Argumentarea. Modele și strategii*, Editura Bic All, București.
- Constantin Sălăvăstru, 1996a, *Modele argumentative în discursul educațional*, Editura Academiei Române, București.
- Constantin Sălăvăstru, 1996b, *Raționalitate și discurs*, Editura didactică și pedagogică, R.A., București.
- Constantin Sălăvăstru, 2003, *Teoria și practica argumentării*, Polirom, Iași.
- Andra Șerbănescu, 2002, *Întrebarea. Teorie și practică*, Editura Polirom, Iași.
- M. Tuțescu, 1986, *L'argumentation*, TUB, București.